

ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ І ФОРМ ВИКЛАДАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

USAGE OF ACTIVE FORMS AND METHODS OF TEACHING THE PEDAGOGICAL SUBJECTS IN FUTURE TEACHERS TRAINING

У статті обґрунтовано сутність і зміст організації творчої, активної пізнавальної діяльності студентів у вищій педагогічній школі. Представлено сучасні вимоги до процесу професійної підготовки майбутніх учителів у контексті активізації їх пізнавальної діяльності. Розкрито суть теорії активності навчання в процесі професійної підготовки студентів. Доведено доцільність застосування активних методів і форм навчання в процесі викладання педагогічних дисциплін. Схарактеризовано активні методи викладання педагогічних дисциплін. З власного педагогічного досвіду запропоновано дидактичні ігри й виокремлено власні рекомендації щодо їх використання в процесі викладання педагогічних дисциплін у підготовці майбутніх учителів. Перераховано умови, за яких може бути забезпечена ефективність використання дидактичних ігор у системі професійної підготовки майбутніх педагогів. Професійна підготовка майбутніх учителів стає подібною за основними характеристиками до реальної майбутнього педагогічної діяльності, якщо студенти залучені до активної пізнавальної діяльності на основі завдань професійної підготовки. Система форм і методів викладання педагогічних дисциплін має широкий спектр активних способів взаємодії. Особливу роль серед активних методів навчання відіграють дидактичні ігри з педагогічних дисциплін. Вони сприяють активізації інтересу, підвищенню мотивації, формують практичні уміння та навички майбутньої професійної діяльності, способи розв'язання конкретних педагогічних задач. У будь-якому виді навчальних занять викладачам бажано застосовувати активні методи навчання в різних комбінаціях залежно від завдання та умов кожного виду занять.

Ключові слова: активна пізнавальна діяльність студентів, форми й методи актив-

ного викладання педагогічних дисциплін, дидактична гра, підготовка майбутніх учителів.

The essence and content of organization the active cognitive activity of students in higher educational school are explained in the article. Modern requirements for future teachers training in the context of activation of their cognitive activity are presented. Also the essence of the theory of activity in future teachers training is considered. The expediency of usage the active forms and teaching methods in the process of teaching the pedagogical subjects is proved. Methods of active teaching the pedagogical subjects are defined and characterized. The experience of application the active forms of organization the teaching and cognitive activity of future teachers during their professional training are given. Own recommendations on the use of didactic games in future teachers training were determined. We offer detailed recommendations for every didactic game. Vocational training for future teachers becomes similar to the real future pedagogical activity, by the main characteristics, if students are involved in active cognitive activities based on vocational training tasks. The system of forms and methods of teaching pedagogical disciplines has got a wide range of active ways of interaction. Among the active methods of teaching a special role is given to didactic games in pedagogical disciplines. They help to stimulate learners' interest, increase their motivation, form their practical skills and skills of future professional activity, ways of sorting out specific pedagogical issues. Depending on the purposes and tasks of the lesson, it is advisable for teachers to apply active teaching methods in different combinations in any type of the training.

Key words: activation of students' cognitive activity, methods of active teaching the pedagogical subjects, didactic game, future teachers training.

УДК 371.11

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/24-2.25>

Стародуб С.Л.,

викладач вищої кваліфікаційної категорії

КВНЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний коледж імені Т.Г. Шевченка»

Постановка проблеми. Сучасні соціальні умови підвищують вимоги до професійного рівня спеціаліста, націлюють на формування особистості ініціативної, самостійної, наділеної творчим мисленням. Гостро стоїть проблема розвитку творчих здібностей особистості, творчої уяви, інтуїтивного мислення, оригінальних способів дії, відходу від шаблонів. Зокрема, вона націлює фахівців професійної освіти на формування ініціативної, самостійної, мобільної, наділеної творчим мисленням особистості майбутнього вчителя. Інтенсивно проводяться пошуки ефективних методів і засобів розв'язання поставлених завдань удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері освіти. Особлива роль у цьому процесі належить педагогічним дисциплінами [3; 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині зростає кількість вітчизняних і зарубіжних досліджень, що розкривають основи вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів у процесі викладання педагогічних дисциплін (О. Антонова, Г. Васянович, С. Вітвицька, В. Гриньова, О. Коберник та інші), а також застосування сучасних методів організації активної взаємодії в умовах вищого педагогічного навчального закладу (Г. Коберник, О. Комар, І. Осадченко й інші).

Метою нашого дослідження є аналіз сутності й змісту організації активної пізнавальної діяльності студентів у вищій школі й виокремлення власних рекомендації щодо використання активних методів і форм викладання педагогічних дисциплін у підготовці майбутніх учителів, як зазначає Г. Вася-

нович, нині «педагогіка як наука <...> допомагає молодим людям знайти відповідь на питання сенсу життя, можливості розвитку й діяльності в умовах складного глобалізованого світу» [1, с. 189].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Важливу роль в освітньому процесі професійної підготовки відіграє творча активність студентів. Як зазначали психологи (В. Давидов, Л. Занков, Д. Ельконін та інші), формування знань іде тим успішніше, чим вище активність тих, кого навчають, і це приводить не тільки до кращого розуміння, запам'ятання, зберігання та відновлення інформації, але й виробляє вміння застосовувати отримані знання на практиці.

Суть теорії активності навчання полягає тому, що пізнання є діяльністю, спрямованою на опанування предметного світу. Вступаючи в контакти з предметами зовнішнього світу, людина пізнає їх і збагачується практичним досвідом як пізнання світу (навчання та самонавчання), так і дії на нього. Пізнавальна діяльність людини проходить в умовах активно-випереджального сприйняття та зображення оточення, розв'язання різного роду проблемних ситуацій, без чого поставлена мета не може бути досягнута.

Активна пізнавальна діяльність майбутніх педагогів – це насамперед інтелектуальна робота, спрямована на формування нових знань, отриманих на основі використання власного досвіду, співставлення, аналізу й синтезу фактів, побудові висновків та узагальнень у процесі їх професійної підготовки. Найбільша активність студентів досягається тоді, коли навчання за своїм характером наближається до дослідного процесу, а освітнє середовище створюється шляхом підвищеного інтересу до предмету, який вивчається.

Процес професійної підготовки майбутніх педагогів має:

- бути практико-орієнтованим, імітацією професійного середовища майбутніх педагогів;
- містити конкретну мету й проблеми діяльності, що створюють ситуації розвитку особистості кожного студента;
- забезпечувати формування в майбутніх педагогів здатності розв'язувати практичні задачі.

В основі активного навчання лежить принцип безпосередньої участі, який зобов'язує викладача зробити кожного студента учасником освітнього процесу який шукає шляхи й способи розв'язання проблем. Активні методи й форми навчання дозволяють формувати знання, вміння та навички шляхом залучення студентів в активну навчально-пізнавальну діяльність.

До процесів творчості належать несвідомі дії, зокрема інтуїція, свідомо діяльність і натхнення як своєрідне переключення з несвідомої сфери у свідомість уже готового висновку. Тобто творча діяльність включає гіпотезу, план, дію [1].

Заданий алгоритм надає мінімальну можливість для самостійного пошуку нетривіальних способів засвоєння знань. Це зовсім неприпустимо у відношенні до способів формування педагогічних умінь у майбутніх учителів.

Використання форм професійної підготовки, що активізують пізнавальну діяльність, творчість, закономірно веде до застосування методів активного навчання. До них відносимо такі форми роботи: проблемна лекція, лекція-дискусія, лекція з використанням елементів мозкової атаки, лекція-диспут, лекція з програванням конкретних педагогічних ситуацій, лекція з використанням технічних засобів навчання для зворотного зв'язку, лекція-провокація, лекція з запланованими помилками, лекція-візуалізація, лекція «удвох» тощо; практичне заняття практико-орієнтованого характеру, імітаційні заняття, конкурс, олімпіада тощо.

Специфіка активізації пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення педагогічних дисциплін полягає в тому, що мислення та поведінка студентів примусово активізується, спілкування студентів із викладачем та один з одним відбувається на високому рівні мотивації, емоційності й творчості, формування в студентів педагогічних умінь здійснюється в обмежені строки. Форми активної взаємодії підтримують у студентів творче напруження, діловий азарт, позитивне збудження, емоційність, зацікавленість. Таке навчання нікого не залишає байдужим, значно підвищується культура спілкування, взаємодія з людьми в різних ситуаціях, інтенсивно формуються організаційні навички.

Проблемному викладу матеріалу з педагогічних дисциплін сприяють лекція-дискусія, лекція з використанням елементів мозкової атаки, лекція з програванням конкретних педагогічних ситуацій тощо.

Для активізації творчої діяльності студентів у процесі вивчення педагогічних дисциплін можна використовувати імітаційні заняття, зокрема аналіз конкретних педагогічних ситуацій, практичне заняття практико-орієнтованого характеру, круглі столи тощо.

У науковій літературі, згідно з класифікацією Є. Голанта, О. Пометун і Г. Фрейман, розрізняють методи навчання на пасивні (умовно-пасивні), активні й інтерактивні. О. Комар зазначає: «Якщо мова йде про активні методи, учні стають «суб'єктами» навчання, виконують творчі завдання, беруть участь у діалозі з учителем. Такі методи пов'язані з виконанням творчих завдань (часто вдома), питаннями від учня до вчителя та вчителя до учня (діалог), розвивають творче мислення» [3]. Сутність інтерактивних методів, на думку дослідниці, в тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх тих, хто навчається та навчає. Це навчання у взаємодії та співпраці, в якому й вчитель, і учні є суб'єктами навчання. Основний принцип інтеракції – постійна взаємо-

дія учнів між собою, їхня співпраця, спілкування, співробітництво, на відміну від активних і «пасивних» методів, коли спілкування відбувається між учнями й вчителем [3].

Активними методами викладання педагогічних дисциплін ми вважаємо методи професійної підготовки, які дозволяють інтенсифікувати процес розуміння, засвоєння, творче застосування знань під час розв'язання практичних завдань. Їх сутність полягає в тому, що студент отримує необхідні знання шляхом вивчення та аналізу різних джерел інформації та практичного виконання майбутніх професійних завдань.

Вважаємо, що інтерактивні методи навчання можуть входити до групи активних, оскільки вони мають ознаки методу активного навчання: мета – засвоєння змісту освіти, єдність викладання та учіння, тобто бінарність навчання та активний характер способу засвоєння, спрямованого на кожний елемент змісту освіти.

До групи методів активного навчання включають такі методи: проблемна лекція, евристична бесіда, дискусія, диспут, конкурс, олімпіада, аналіз педагогічної ситуації, аналіз критичної ситуації, розв'язування конфлікту, метод клініки, метод лабіринту, розігрування ролей, драматизація, дидактична й ділова гра тощо.

Поняття «методи активного навчання» розповсюджується на достатньо велику групу прийомів і способів проведення теоретичних і практичних занять. Це, наприклад, аналіз конкретних ситуацій, розв'язання проблемних задач, евристична бесіда, метод клініки, метод лабіринту, розігрування ролей, драматизація, дидактична й ділова гра тощо. Вибір будь-якого методу активного навчання залежить від конкретних завдань навчання, специфіки навчального процесу, підготовки викладача й студентів.

На основі власного досвіду викладання педагогічних дисциплін пропонуємо узагальнення щодо використання дидактичних ігор у програмі підготовки майбутнього вчителя.

Включення студентів у рольові й ділові ігри, імітаційне моделювання педагогічних ситуацій дає змогу шляхом активної взаємодії між студентами приймати рішення, засвоювати конкретні професійні уміння. Крім того, ділова гра сприяє створенню невимушеної, неформальної обстановки на заняттях, відвертих, доброзичливих і довірливих стосунків між студентами й викладачами, що формує в майбутніх вчителів вміння спілкуватися з учнями.

Курси педагогіки, історії педагогіки, теорії та методики виховання мають великі можливості для застосування навчальної ділової гри. Адже в історії розвитку педагогічної думки досить багато теорій і течій, які можна імітувати, застосовуючи різні змістовні позиції учасників. Неоднозначність рішень, наявність елемента невизначеності в ситу-

ації гри забезпечує її проблемний характер та особистісний прояв кожного учасника. Найцікавішими серед ділових ігор, які ми застосовуємо в процесі вивчення історії педагогіки, є «Суперечки сучасників», «Діалог із сучасністю», «Суди» (над школою 1920-х років, сучасною школою, пошуками нових шляхів оновлення школи тощо).

Рольові ігри найефективніше можна використовувати під час засвоєння таких тем, де виникає багато дискусійних питань, під час розв'язання яких з'являється можливість зіставляти альтернативні думки. Цікавіше проходить гра, коли в її хід ввести «катастрофу» – незаплановану, несподівану, невідому для учасників гри обставину: учасника з важливими матеріалами, фактами, іншими елементами випадковості. Це примушує швидко зорієнтуватися, підключити свої знання та вміння з інших галузей знань, заставляє учасників гри висловлювати те, що вони не змогли б розповісти в інших умовах. Цьому сприяє емоційно-заразлива атмосфера інтелектуального й морального суперництва в ході гри. Обставини гри плануються, продумуються, аналізуються, підбираються викладачами завчасно.

Методичне забезпечення гри (структурна схема, об'єкт імітацій, комплект ролей, правила гри, система оцінювання тощо) сприяє чіткому її проведенню, активізує пізнавальну діяльність студентів, формує необхідні для педагога професійні якості.

Можна організувати обговорення фахового підручника, яке проводиться у формі імпровізованого засідання конкурсної комісії. Студентська група поділяється на бригади, кожна з яких виконує роль авторського колективу окремого шкільного підручника. Під час обговорення бригади ознайомлюють із структурою підручника, демонструють прийоми роботи з ним на різних етапах уроку, показують можливість його використання із застосуванням активних методів навчання. Решта студентів у цей час виконують роль опонентів. Після презентації підручника вони задають «авторам» запитання, оцінюють методичний апарат, систему орієнтування підручника, висловлюють зауваження та пропозиції щодо його покращення. Потім відбувається ознайомлення з наступним підручником і його обговорення. Таке опрацювання допоможе студентам краще познайомитись із побудовою підручника, його методичним апаратом та ефективніше використовувати його в роботі.

На основі аналізу навчально-методичної літератури й власного педагогічного досвіду пропонуємо використовувати в процесі викладання педагогічних дисциплін дидактичні ігри:

– «Педагогічний хокей». Група ділиться на дві команди, готуються питання один до одного. Починають «нападаючі». «Захисники» суперників повинні відповідати. Якщо «захисник» відповідає, то «гол» відбито, якщо ні, то питання йде до «воро-

таря», а якщо й воротар не відповідає – команді зараховується гол;

– Гра «Педагогічний лексикон» складається із кількох етапів:

а) заповнення педагогічних кросвордів мінігрупами по черзі;

б) «Що? Де? Коли?», де мікрогрупа отримує картку з газетною статтею та має назвати педагогічні терміни, за допомогою яких можна зробити повідомлення на занятті;

в) «Бліц-турнір», де необхідно дати вірне визначення педагогічних термінів, їх походження;

– «Педсуперечка» – вміння відстояти свій погляд на поставлену проблему. Обговорення актуальних питань організації навчально-виховної діяльності в школі на основі дотримання правил ведення дискусії;

– «Подорож» у різні країни й століття, де треба вірно відтворити дух часу й розуміння проблем, концепцій, напрямків;

– «Знавці», суть якої полягає в тому, щоб забезпечити ефективність засвоєння знань із педагогічних дисциплін на основі змагання.

Пропонуємо рекомендації щодо проведення такої дидактичної гри. Навчальна група ділиться на команди, які обирають своїх капітанів, мають свої назви й емблеми. На першому занятті виявляється команда «знавців». На наступному занятті команда «знавців» виступає в ролі суддів. Вона готує з викладачем питання наступного туру для інших команд та оцінює їхні відповіді.

Команді, яка виграє наступний тур, надається право вступити в боротьбу за місце за столом «знавців» у бліц-змаганні. Команди задають по три питання один одному. Час для обдумування відповідей – 2 хвилини. Відповіді оцінює викладач разом із капітанами інших команд. Переможець сідає за стіл «знавців». У кінці семестру або навчального року підбиваються підсумки змагань між командами. За результатами визначаються оцінки, заліки. В ході практичних занять, зокрема ігрових, викладач не повинен робити вигляд, що все знає, тому що це гальмує ініціативу студента. Він не повинен викликати діалог на себе, тому що заняття, як правило, перетворюються у звичайне опитування. Об'єктом критики повинна бути ідея, а не людина, що висунула цю ідею. Водночас потрібно пам'ятати, що критика має позитивну сторону (виявляються недоліки) й негативну (гальмуються вільні висловлювання оригінальних думок).

Важливо пам'ятати, що колективна ігрова діяльність передбачає розв'язування організаторських задач, які характеризуються рядом специфічних елементів: ознайомлення з правилами й нормами гри; підбір і розподіл учасників; організація допомоги в процесі гри; контроль за діями учасників; встановлення зв'язку між ними; знаходження най-

оптимальнішого варіанту виконання поставлених задач; інструктаж під час пауз тощо.

Ефективність дидактичних ігор у системі професійної підготовки майбутніх педагогів може бути забезпечена, на нашу думку, за таких умов:

– позитивних соціальних установок студентів у сфері спілкування;

– усвідомлення та переживання ними суперечності між досягнутим і професійно необхідним рівнем культури педагогічного спілкування;

– оптимального співвідношення та взаємозв'язку рольових ігор з іншими методами, засобами й формами підготовки студентів до педагогічного спілкування;

– системного підбору педагогічних ситуацій для програвання, що виступають моделями майбутньої діяльності;

– дотримання процесуальних аспектів рольових ігор;

– методично доцільного керівництва з боку викладача.

Вимоги можна поділити на чотири взаємопов'язані групи:

1) вимоги до навчального процесу в цілому;

2) вимоги до самих рольових ігор як методу навчання;

3) вимоги до студента;

4) вимоги до керівника-викладача.

Перераховані вище умови, сформульовані в самому загальному вигляді, мають свої підструктури, нижчі рівні. Наприклад, системний вибір ситуацій-моделей для програвання можливий лише за таких умов: вибір ситуацій за певними критеріями; відповідна обробка ситуацій, тобто надання їм вигляду, прийнятого для програвання; класифікація ситуацій і формування їх у систему рольових ігор.

Отже, реалізація запропонованих дидактичних ігор в їх оптимальному поєднанні з іншими методами професійної підготовки сприяє формуванню умінь застосовувати знання в нестандартних ситуаціях, знаходити оригінальні способи розв'язання проблем, використовувати інтуїцію як складову частину творчості.

Специфіка освіти за допомогою методів активного навчання полягає в тому, що мислення та поведінка студентів примусово активізується, спілкування студентів із викладачем та один з одним відбувається на високому рівні мотивації, емоційності й творчості, формування в студентів педагогічних умінь відбувається в обмежені строки. Методи активного навчання підтримують у студентів творче напруження, діловий азарт, позитивне збудження, емоційність, зацікавленість. Таке навчання нікого не залишає байдужим, значно підвищується культура спілкування, взаємодії з людьми в різних ситуаціях, формуються організаційні навички.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Професійна підготовка майбутніх учителів стає подібною за основними характеристиками до реальної майбутнього педагогічної дійсності, якщо студенти залучені до активної пізнавальної діяльності на основі завдань професійної підготовки. Система форм і методів викладання педагогічних дисциплін має широкий спектр активних способів взаємодії.

Особливу роль серед активних методів навчання відіграють дидактичні ігри з педагогічних дисциплін. Вони сприяють активізації інтересу, підвищенню мотивації, формують практичні уміння та навички майбутньої професійної діяльності, способи розв'язання конкретних педагогічних задач. У будь-якому виді навчальних занять викладачам бажано застосовувати активні методи навчання в різних комбінаціях, залежно від завдання та умов кожного виду занять.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васянович Г.П. Педагогіка і психологія. Вибрані твори : в 5 т. Т. 4 : Збірник наукових праць. Львів : Сполом, 2010. 512 с.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2012. 352 с.
3. Комар О.А. Інтерактивні методи навчання в сучасній дидактиці. URL: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789/374>.
4. Пащенко М. І. Інноваційні педагогічні технології : навчально-практичний посібник. Умань : ПП Жовтий О.О., 2016. 269 с.
5. Пащенко М.І. Використання активних форм і методів викладання педагогічних дисциплін у підготовці майбутніх вчителів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / гол. ред М.Т. Мартинюк. Умань : ПП Жовтий О.О., 2016. Частина I. С. 258–268 с.